

**МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПТНЗ У КОНТЕКСТІ
ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ОСВІТИ**

Локишин В.С.,

*старший науковий співробітник
лабораторії професійної кар'єри ІПТО
НАПН України*

Стаття присвячена дослідженню проблеми моделі формування соціально-професійної компетентності учнівської молоді в контексті професійної кар'єри у системі професійної освіти

Ключові слова: *модель формування соціально-професійної компетентності, соціалізація особистості, реалізація професійної кар'єри.*

Статья посвящена исследованию проблемы модели формирования социально-профессиональной компетентности ученической молодежи в контексте характера, специфики и исследуемого феномена выбора и реализации профессиональной карьеры.

Ключевые слова: *модель формирования, социально-профессиональная компетентность, социализация личности, реализация профессиональной карьеры.*

The article is devoted to the problem model formation of social -professional competence model formation of social - professional competence grounding of the students of technical colleges, on the basis of which it is possible to analyze character, specifics and level of the phenomenon under students of PTT.

Keywords: *model formation social- professional competence, socialization, training.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі Національна система оцінки якості освіти розглядає професійну підготовку майбутніх фахівців у контексті понятійного апарату «професійної компетентності», що стає ключовим критерієм визначення професійного рівня майбутніх кваліфікованих робітників, найважливішим інтегральним показником якості у процесі здобуття професійної освіти.

Основною метою професійної освіти є здобуття професійних умінь, знань і навичок, необхідних не тільки для здійснення продуктивної праці, але і для використання їх у сфері людської життєдіяльності в цілому.

Такий сучасний компетентнісний підхід надає можливість розкриття особистісного, соціального, кваліфікаційного потенціалу учнів - майбутніх кваліфікованих робітників у закладах і дає основу для вибору стратегії неперервної професійної освіти. У процесі впровадження інфраструктури цієї термінологічної конструкції - визначити соціально-професійну компетентність як складову загальної і професійної культури майбутнього кваліфікованого

робітника, як готовність здійснювати складні культурологічні складові професійної діяльності.

Соціально-професійна компетентність яскраво виражається у змісті процесуально-діяльній і поведінковій складових як змістових загальної професійної культури учнів - майбутніх кваліфікованих робітників.

Виходячи з цього, провідним критерієм оцінки якості підготовки кадрів стає *соціально-професійна компетентність*, що відображає не тільки володіння системою знань, умінь і навичок, необхідних для продуктивної професійної діяльності, а й врахування всебічного підходу до процесу реалізації результатів праці.

Мета статті. Метою статті є формування моделі соціально-професійної компетентності в учнів ПТНЗ, соціально здатних діяти за межами навчальних умов і ситуацій, спроможних переносити знання та уміння в практичний вид діяльності. Тому подальший розвиток соціально-професійної компетентності в освітньому процесі буде ефективним, якщо враховувати послідовне формування моделі соціально-професійної компетентності:

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток особистісного, соціального, інтелектуального потенціалу учнів - майбутніх кваліфікованих робітників, їхніх професійно-особистісних якостей дозволяють в подальшому, відповідно до зростаючих вимог ринку праці, оцінити та опанувати новий зміст особистісної професійної діяльності. Як показує практика, з розвитком форм власності змінюються і вимоги до працівників на ринку праці.

Ускладнення виробничого обладнання, технологічних процесів зумовлює підвищення попиту на рівень кваліфікації і якість робочої сили. Якостями фахівців, які користуються особливим попитом на ринку праці, на думку роботодавців, є: самостійність у прийнятті рішень при виконанні професійних завдань, розвинений творчий потенціал, професійна мобільність і гнучкість, вміння вирішувати професійні завдання, аналізувати різні ситуації, володіння прийомами співпраці, вміння керувати ресурсами (включаючи час), взаємодіяти з іншими людьми, групами і колективами, бути готовим до цивільної відповідальності за прийняті рішення та наслідки своєї професійної діяльності.

У цьому контексті нагальним результатом здобутої професійної підготовки випускника стають універсальні якості та характеристики, що включають результати навчання, система ціннісних стратегій, спонукальні сили, що ведуть до того чи іншого виду діяльності, поведінки, формування інформаційної культури, взаємодія з оточуючими у процесі роботи у команді професіоналів з рольовим розподілом.

Враховуючи вищезазначене, приєднуючись до думки І.О. Зимньої [1] про те, що у процесі здобуття неперервної професійної освіти в учнів ПТНЗ повинні бути сформовані соціально-складові професійні якості, які можуть бути визначені як складові цілісної соціально-професійної компетентності.

Визначаючи власну позицію, сформулюємо поняття *соціально-професійної компетентності (СПК)* як фундаментальної та інтегральної особистісної якості учнів ПТНЗ, що є цілісною структурою, яка заснована на знаннях та особистому досвіді, набутих у процесі навчання і спрямованих на самостійну навчально-пізнавальну, соціальну і професійну діяльність.

Під *фундаментальністю* ми розуміємо нагальні складові, які утворюють своєрідний каркас особистості учнів ПТНЗ і забезпечують сприйняття ними інформаційного освітнього середовища, формування світогляду, самовизначення, самопізнання, самооцінки, саморозвитку індивіда. У свою чергу інтегральна складова рівнів сформованості СПК виступає як якість особистості, що характеризується багаторівневістю, комплексністю, зв'язаністю особистісних якостей і характеристик, які виявляються цілісними і об'єднують в собі безліч показників.

У такому розумінні *соціально-професійна компетентність* учнів ПТНЗ є особистісною, інтегративною характеристикою, що висвітлюється в адекватності вирішення завдань різних соціальних і професійних ситуацій згідно з дослідженнями І.О. Зимньої.

Аналіз досліджень відомих вчених показує актуальність проблематики розроблення моделі формування соціально-професійної компетентності як інтегрованої результативної характеристики професійної підготовки учнів ПТНЗ у системі професійно-технічної освіти в контексті модернізації.

У процесі побудови моделі формування соціально-професійної компетентності ми спираємося на системний і структурний підходи, що дозволило розглядати елементи і частини в єдності, у взаємодії компонентів і структурних складових. Розуміння формування моделі системи соціально-професійної компетентності стало для нас обґрунтуванням об'ємного представлення її структури і змісту. Ключовими елементами структури і змісту соціально-професійної компетентності виступають складові блоки і провідні компоненти: мотиваційно-ціннісний, навчально-пізнавальний, операційно-діяльнісний. Спираючись на різні наукові ідеї і положення педагогіки, психології, соціології (К.А. Абульханова-Славська, С.О. Болотов, І.О. Зимняя, А.В. Мудрик), ми виділили три блоки соціально-професійної компетентності: особистісний, соціальний, професійний, які відображають відповідно ставлення до особистості, до життя в суспільстві та професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. В структурі СПК виокремлені рівні сформованості соціально-професійної компетентності: *рівень мінімальної базової компетентності; рівень підвищеної компетентності; рівень високої компетентності.*

Високий рівень сформованості складових соціально-професійної компетентності визначений нами як перспективний та є взірцем професійної майстерності, досягнення якого можливе в подальшому особистісному, навчальному, професійному, соціальному розвитку, а також у процесі формування власної соціально - професійної компетентності.

Блочно-модульний метод, за допомогою якого ми структурували зміст, дозволив нам показати цілісну сукупність взаємопов'язаних компонентів, між якими існують структурні і функціональні зв'язки. Взаємодія та основні характеристики провідних компонентів, на нашу думку, згідно з опрацьованими дослідженнями відомих науковців у сфері соціально-професійної компетентності, в моделі формування СПК визначають два вектори: вертикальний - формує і горизонтальний -результуючий. Вертикальний вектор формування соціально-професійної компетентності представлений блоками і

модулями сформованості провідних компонентів і складових соціально-професійної компетентності, механізмом формування соціально-професійної компетентності, критеріями оцінки сформованості її компонентів. Кожен рівень характеризується результатами сформованості складових блоків і модулів соціально-професійної компетентності.

Блоки компетентності - це фундаментальні складові особистості, що визначають її структуру.

Модулі компетентності - змістовні характеристики блоків або складові блоків компетентності у вигляді ступеневої побудови форм спрямованості особистості, потреб і мотивів поведінки, обсягу, повноти і системності знань, груп умінь, навичок і діяльності щодо їх застосування.

Результуючий горизонтальний вектор моделі формування соціально-професійної компетентності учнів ПТНЗ у системі професійно-технічної освіти представлений системою складових і провідних компонентів соціально-професійної компетентності, особистісно орієнтованими технологіями навчання, групами критеріїв і показників сформованості компонентів соціально-професійної компетентності.

Структуру моделі складають три взаємопов'язані компоненти: соціокультурний, предметний і професійно-суб'єктивний, які розглядалися як комплекс психолого-педагогічних умов і засобів.

Соціокультурний - відображав домінування у професійно-педагогічному середовищі соціальних цінностей і потреб, рівень загальної та професійної культури, особливості суб'єктно-об'єктної взаємодії учасників навчального процесу.

Предметний - стосувався визначення змісту в структурі професійної управлінської підготовки. Професійно-суб'єктивний - спрямований на виявлення суб'єктивного сприйняття учнями ПТНЗ, норм і принципів, відтворення професійної діяльності у різних психолого-педагогічних ситуаціях.

Компоненти системи реалізуються через психолого-педагогічні умови та засоби цілеспрямованого й опосередкованого впливів на особистість учнів ПТНЗ з метою формування у них професійної управлінської компетентності. Під цілеспрямованим впливом розумілися психолого-педагогічні умови і засоби безпосередньої дії, які чітко спрямовані на здійснення поставленої мети. Опосередкований - враховував вплив інших (непрямої дії) чинників на розвиток соціально-професійної компетентності. За своїм змістом і методичним забезпеченням зазначені види впливів не існували автономно, а були узгоджені між собою, взаємозбагачуючи та доповнюючи один одного.

У результаті синергетичності дій на формування соціально-професійної компетентності, дискретного взаємозв'язку між цілеспрямованим і опосередкованим впливами створювався соціокультурний контекст професійної підготовки майбутніх фахівців - єдине поле, яке за своїм характером сприяло організації необхідного виховного та розвивального середовища. Зазначимо, що під соціально-професійним полем ми розуміємо сукупність психолого-педагогічних умов, які згідно з принципом синергетичності діють на рівні змісту, способів організації навчання та взаємодії з учнями, охоплюючи всі сфери їхньої життєдіяльності у вищому навчальному закладі, забезпечують

скоординованість, гармонійність зусиль щодо формування соціально-професійної компетентності в учнів ПТНЗ.

Професійне поле виконує роль соціокультурного контексту професійної освіти, виступає провідною тенденцією професійної підготовки учнів ПТНЗ згідно з новою парадигмою неперервної професійної освіти в контексті модернізації, його функціонування блокує вплив зовнішніх негативних факторів на розвиток їхньої соціально-професійної компетентності.

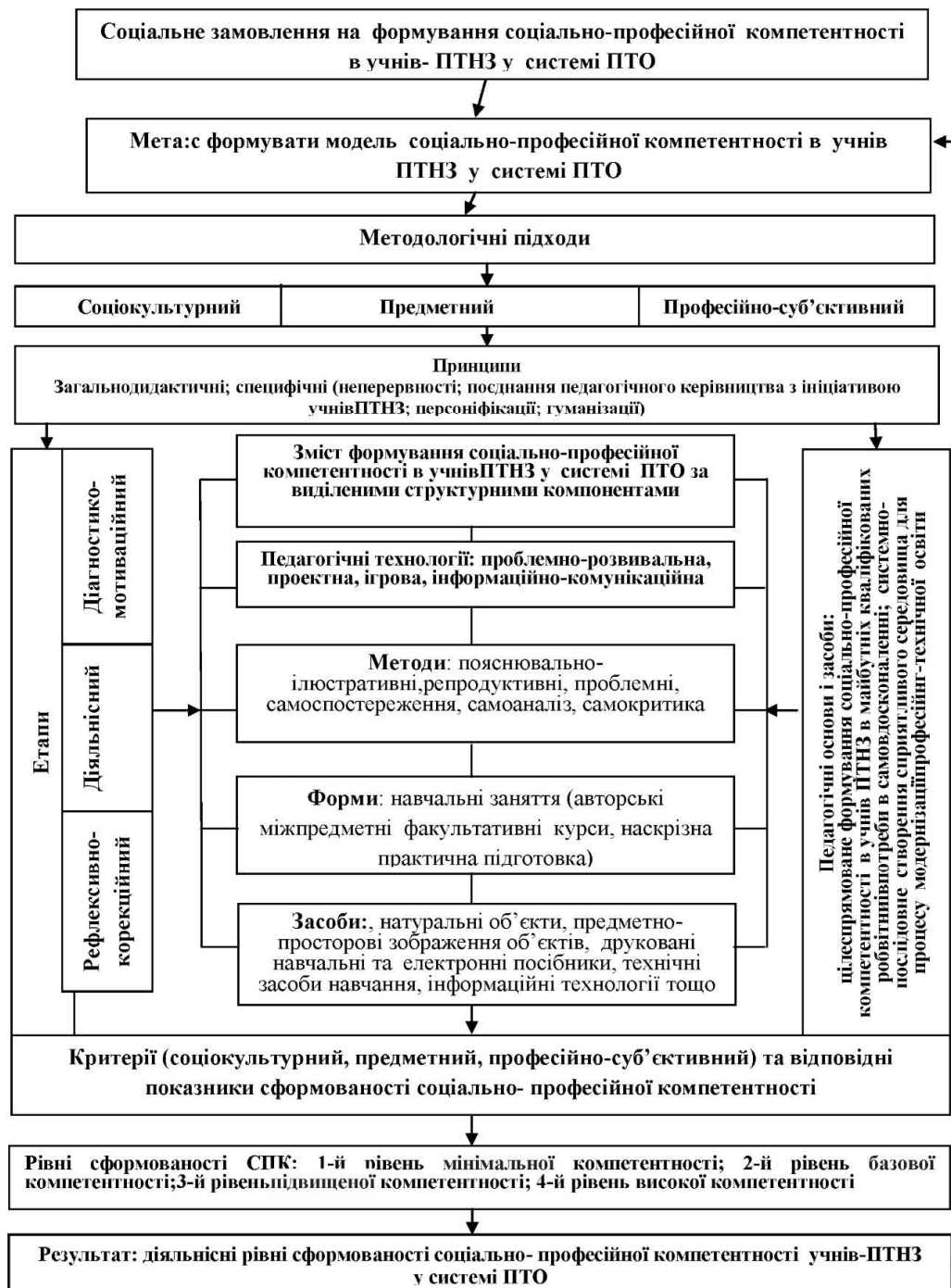


Рис. Формування моделі соціально-професійної компетентності в учнів ПТНЗ у системі ПТО

Моделлю передбачено також управління процесом формування соціально-професійної компетентності в учнів ПТНЗ, яке є послідовною системою дій і включає такі фази: організаційно-підготовчу, координаційну, функціонування, поточного та підсумкового контролю. Розроблена модель відображає систему взаємопов'язаних між собою компонентів, узгодженість поставленої мети й отриманих результатів, для чого характерні такі ознаки: цілеспрямованість процесу формування професійної компетентності соціально-професійної компетентності в учнів ПТНЗ; цілісність і взаємозв'язок усіх її складових; структурованість компонентів системи; інтеграція цілеспрямованих і опосередкованих впливів на формування соціально-професійної компетентності; наступність реалізації складових системи; відкритість, адаптованість до умов формування соціально-професійної компетентності різних спеціальностей за майбутньою робітничою професією; керованість і можливість коригування процесу; завершеність.

Комплекс взаємопов'язаних між собою компонентів системи, інтеграція цілеспрямованого й опосередкованого впливів, які за своєю сукупністю створюють єдине соціально-професійне поле, що забезпечує синергетичну дію на розвиток соціально-професійної компетентності в учнів ПТНЗ, завдяки чому відбуваються позитивні перетворення в межах структурних її складових, ефективне формування на вищому та достатньому рівнях. Побудована модель перевірена в умовах функціонування системи формування соціально-професійної компетентності в учнів ПТНЗ.

Таким чином, застосовуючи системний підхід, маємо можливість виявити компоненти системи та відповідні зв'язки між ними; визначити основні фактори впливу на систему формування соціально-професійної компетентності в учнів ПТНЗ; оцінити місце системи як підсистеми у загальній системі формування професійної компетентності; визначити окремі елементи системи, на які буде здійснено вплив; вивчити процес управління системою; створити систему з ефективнішим функціонуванням; впровадити одержані результати в практику. Крім цього, застосування системного підходу передбачає, що відносно самостійні компоненти навчально-виховного процесу формування професійної компетентності в учнів ПТНЗ розглядаються не ізольовано, а в їх взаємозв'язку. Вказана технологічна процедура дозволяє виявити системні властивості і якісні характеристики окремих елементів, які складають систему.

Реалізація *компетентнісного підходу* передбачає зміщення акцентів з накопичення у майбутніх фахівців нормативно визначених знань, умінь та навичок до формування і розвитку здатностей творчої професійної діяльності. Щодо предмета нашого наукового пошуку, то реалізація компетентнісної концепції: гарантує високий рівень і результативність підготовки фахівця; сприяє оновленню змісту дисциплін загальноосвітньої підготовки; посилює професійну орієнтацію загальноосвітньої підготовки, вийшовши за рамки обмежень «зунівського» освітнього простору; забезпечує спроможність випускника професійно-технічного навчального закладу відповідати новим запитам ринку праці, мати відповідний потенціал для самостійного оволодіння суміжними інноваційними знаннями; створює умови для забезпечення орієнтації освітніх програм на особистість учня, тобто акцент у навчанні зміщується з того, що знає,

хоче й може викладач, на те, що потрібно учневі; орієнтує на побудову навчального процесу відповідно до очікуваного чи бажаного результату загальноосвітньої підготовки.

Зупинимось більш детально на характеристиці провідних компонентів моделі формування соціально-професійної компетентності.

Мотиваційно-ціннісний компонент моделі показує рівневу ієрархію показників та рівнів спрямованості, що відображають ступінь виразності і розвитку цього компонента через характеристики групи усвідомлених мотивів: інтересів, схильностей, переконань і світоглядів.

Аксіологічна складова мотиваційно-ціннісного компонента передбачає встановлення відносин між суб'єктами освітнього процесу на основі загальнолюдських цінностей, таких, як життя, природа, суспільство, істина, краса, добро, рівність, свобода, справедливість, праця, пізнання, спілкування.

Згідно з аксіологічним підходом визначається формування в навчальному процесі ставлення до людини у контексті ціннісних стратегій.

Навчально-пізнавальний компонент моделі тісно пов'язаний з розширенням особистого і професійного досвіду учнів - майбутніх кваліфікованих робітників у системі професійно-технічної освіти.

Виділення у професійній позиції учнів ПТНЗ *професійно-суб'єктного компонента* відображає спосіб самореалізації, самоствердження і саморозвитку його як професіонала та має такі прояви:

- суб'єктивна фіксація професійно значущих способів діяльності, вироблення на цій основі власної системи дій;
- вироблення особистісних критеріїв і норм професійної діяльності;
- вихід за рамки нормативної діяльності, здатність особистісно значущого способу здійснення життєвих і професійних стратегій.

Уточнення професійно-суб'єктивного компонента в учнів ПТНЗ пов'язане передусім з особливостями реалізації їхньої суб'єктної активності.

У процесі розгляду досліджуваної проблеми найбільш значущим результатом реалізації моделі ми вважаємо набуття учнями досвіду професійної діяльності, формування системи знань, умінь, навичок, досвіду, які набуваються у процесі навчання, визначаються навчальними програмами теоретичних предметів, а якість професійної підготовки -кваліфікаційними характеристиками і навчальними програмами спеціальних дисциплін. У рамках моделі знань та умінь складові навчально-пізнавального компонента структуровано на основі рівневого підходу:

- *рівень мінімальної соціально-професійної компетентності* характеризується фрагментарними знаннями про систему фактів, понять, правил, законів, теорій; початковими вміннями з усвідомленням мети дії та пошуком способів її виконання; простими, розрізненими засобами;
- *рівень базової соціально-професійної компетентності* характеризується достатніми за обсягом сучасними знаннями, у відповідності до вимог державних освітніх стандартів неперервної професійної освіти, що характеризуються дієвістю і міцністю; наявністю окремих загальних умінь; сформованих, усвідомлених, комплексних навичок;
- *рівень підвищеної соціально-професійної компетентності* характеризується системним знанням, що є результатом взаємодії усвідомленості, повноти, системності, глибини, конкретності та узагальнення; високорозвиненими

вміннями творчого використання знань і навичок конкретної діяльності, усвідомленням не тільки мети, але і мотивів вибору способів її досягнення; високим рівнем автоматизованих навичок точного, стійкого виконання дії;

- *рівень високої соціально-професійної компетентності* характеризується сформованим соціальним досвідом спільної життєдіяльності людей, зафіксованим в знаннях, принципах, цінностях, уявленнях про належну; професійну майстерність.

У відповідності з даним підходом ми виокремили в моделі такі види діяльності:

- *рівень мінімальної соціально-професійної компетентності* в операційно-діяльнісному компоненті характеризує професійну діяльність, повторне виконання дії з метою його засвоєння;

- *рівень базової соціально-професійної компетентності* -представлений алгоритмічною діяльністю;

- *рівень підвищеної соціально-професійної компетентності* характеризується евристичним видом діяльності і вмінням учнів -майбутніх кваліфікованих робітників організовувати пізнавальну пошукову діяльність, самостійно мислити, знаходити нові шляхи рішення і вирішувати видозмінені, нетипові завдання;

- *рівень високої соціально-професійної компетентності*, представлений продуктивною творчою діяльністю, для якої характерна об'єктивно нова орієнтовна основа діяльності, коли видобувається об'єктивно нова інформація, створюються нові виробничі технології, обладнання та апаратура.

Висновки. Стратегії самореалізації особистості на життєвому шляху значною мірою пов'язуються із вибором тактики міжособистісної взаємодії та взаємостосунків. У цих формах соціально-професійної активності виявляються здібності індивіда, його провідні потреби, цілі, цінності, спрямовані на успішне особистісне самоствердження.

Саме тому сьогодні у системі професійно-технічної освіти зростає увага психолого-педагогічної науки до вивчення різних виявів особистісних виборів учнів ПТНЗ у контексті вибору та реалізації професійної кар'єри, а саме у формуванні соціально-професійної компетентності як передумови на шляху учнів ПТНЗ до успішного самоствердження та взаємодії з оточуючими.

Таким чином, процес здобуття та подальшого формування соціально - професійної компетентності є одним з найважливіших завдань сучасної професійної освіти, зміни в соціальному та суспільному житті визначаються у контексті нагальних ціннісних стратегій самодостатньої і відповідальної людини, яка вміє здійснювати свідомий вибір і приймати рішення, ефективно взаємодіяти з іншими людьми.

Список використаних джерел

1. Зимняя И.А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека // Профессиональное образование. - 2006. - № 2 - С. 18 - 21.

2. Болотов В.А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В.А. Болотов, В.В. Сериков // Перемены. - 2004. - № 2 - С.130 - 139.

3. Лепіхова Л.А. Соціально-психологічна компетентність у цілеспрямованій поведінці особистості // Практична психологія і соціальна робота. - № 2 - С.65 - 69.

4. Лепіхова Л.А. Соціально-психологічна компетентність як передумова успішної самореалізації особистості // Наукові студії із соціальної та політичної психології. - К. - 2002. - С.57 - 71.

5. Равен Джон. Комплектность в современном обществе: выявления, развитие и реализация / Дж Равен. /пер. с англ. - М.: «Когито-Центр», 2002.

6. Підготовка учнів ПТНЗ до планування й реалізації професійної кар'єри: теорія і практика: монографія / С.В. Алексеева, Д.О. Закатнов, В.Ф. Орлов; за наук ред. Д.О. Закатнова. - К.: - ТОВ «НВП Поліграф-сервіс», 2014. - 196 с.

7. Сучасні стандарти професійно-технічної освіти: зб. матеріалів конф. / за заг. ред. В.О. Радкевич; АПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. - К. : Наук. світ, 2008.- 185 с.